

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

H

haades (kr hades, haides), tuonela, Haades, tuonelan jumala (kreikkal mytologiassa), vrt → **Orcus**.

haava → **vulnus**.

Habere non potest Deum patrem qui ecclesiam non habet matrem (lat), Ei voi olla Jumala Isänä sillä, jolla kirkko ei ole äitinä, Cyprianus.

habilitaatio (lat habilis, kelvollinen, kykenevä), yliopistollisen opetusoikeuden (*venia legendi*) saaminen Saksassa.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

habitus (lat ulkoasu, puku, laatu, luonne, omistus), pysyvä tila, ominaistila, erityinen laatu, luontumukseen nojautuva ja harjaantumalla vakaantunut pysyvä ominaisuus, Aristot: *hexis*. Vrt → **dispositio** (Tuomas: *et sic dispositio fit habitus, sicut puer fit vir*, siten dispositiosta tulee h kuten pojasta mies). *H activus* eli *practicus* – *h cognitivus*, h tekemiseen, toimintaan – h tiedostamiseen, *h adquisitus* – *h gratuitus* eli *infusus* – *h innatus* eli *naturalis*, (harjoituksella) hankittu h – armon antama eli vuodatettu h – synnynnäinen eli luonnollinen h, *h animae* eli *animalis* – *h corporis* eli *corporalis*, sielun eli sielullinen h – ruumiin eli ruumiillinen h, *h bonus* – *h malus*, hyvä h – paha h, *h corruptus*, turmeltunut h, *h gratiae* eli *iustitiae*, (pyhittävän) armon eli vanhurskaiden h, *h naturalis* – *h non naturalis* – *h supernaturalis*, luonnollinen h – epäluonnollinen h – yliluonnollinen h, *h personalis*, persoonallinen h, *h politicus*, yhteiskunnallinen h eli h yhteiskuntaelämään. *Habituaalinen*, h:n mukainen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

habitusteoria (lat habitus, puku), varhaiskool → **kristologiassa** esiintynyt käsitys, jonka mukaan → **Logos** omaksui inhimillisen luonnon samoin kuin pukeudutaan vaatteeseen.

haecceitas (lat), saks Diesheit, engl thisness, (Duns Scotuksen käyttämä termi), yksilöllisyys, individualiteetti, erityislaajisuus, toisin kuin → **quidditas**, joka on yleislaajisuus, Ks myös → **individuaatio**.

haereticus (lat), hereetikko, → **heresia**. *H formalis* – *h materialis*, formaalinen (nimenomainen) hereetikko – materiaallinen hereetikko, *h notorius* – *h occultus*, julkinen hereetikko – salainen hereetikko. Vrt → **excommunicatus**.

haftara (mon haftarot, hepr päätös), juutalaisessa jumalanpalveluksessa → **parashan** jälkeen luettava profeettateksti.

haggada (hepr), kertomus, → **Talmudin** kertova aines, vrt → **halaka**.

hagiasmos (kr), pyhitys, pyhyys.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hagiografia (kr *hagios*, pyhä, *grafein*, kirjoittaa), pyhi(myst)en elämäkertojen kirjoitus, *hagiografi*, pyhimyselämäkertojen kirjoittaja (esim → *bollandistit*), *hagiografinen*, pyhimyselämäkerrallinen.

hagiografit → *ketubim*.

hagiolatria (kr *hagios*, pyhä, *latreia*, palvonta), pyhien, pyhimysten palvonta, myös poleeminen termi, vrt → *duulia*, → *adoraatio*.

hagiologia (kr *hagios*, pyhä, *logos*, oppi), oppi pyhistä, pyhimyksistä, *hagiologinen*, tähän oppiin liittyvä, sen mukainen.

hagion elaion (kr pyhä öljy), öljyllä voitelu, sairaanvoitelu, öljypyhitys, yksi ort kirkon → *sakramenteista*. Vrt → *unctio infirmorum*.

hagios (kr), pyhä.

hairesis → *heresia*.

halaka (hepr), tapa → *Talmudin* oikeussäännösaines.

hallel (hepr), ylistysvirsi, hymni, hallel-psalmit: 113–118.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

halleluja (hepr), ylistäkää Jahvea, ylistäkää Jumalaa, 1. riemullinen rukoushuudahdus, 2. rkat → **messussa** → **graduuaalia** seuraava vastauslaulu, 3. Suomen lut liturgiassa seurakunnan vastaus Herran siunausta edeltävässä vuoroylistyksessä.

hallusinaatio (lat *alucinatio*, *halucinatio*, mieletön puhe), aistiharha, jolla ei ole vastinetta aistittavassa todellisuudessa, vrt → **illuusio**, **hallusinatorinen**, aistiharhainen.

halu → **desiderium**, → **votum**.

hamartiologia (kr *hamartia*, synti, logos, oppi), oppi synnistä, **hamartiologinen**, h:aa koskeva,

hanukka (hepr vihkiminen), juutalainen Jerusalemin tempelin uudelleen vihkimisen juhla.

hapax legomenon (kr), vain kerran sanottu, (esim UT:ssa) vain kerran esiintyvä sana.

haplografia (kr), »kertakirjoitus», kaksoiskirjaimen t -tavan kirjoittaminen t kopioiminen yhtenä. Vastak → **dittografia**.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

harmonia (kr), sopusointu, sopusuhtaisuus, sopimus. *Prestabiloitu h*, ennalta vakautettu harmonia, Leibnizin käsitys maailmassa (erit sielun ja ruumiin välillä) vallitsevasta sopusoinnusta, *Harmoninen*, sopusointuinen, *harmonioida*, olla sopusoinnussa, *harmonisoida*, saattaa sopusointuun.

hasidit, *hasidim* (hebr hasid, mon hasidim) hurskaat, laille kuuliaiset → **makkabealaisajan** juutalaiset, jotka vastustivat hellenismien vaikutusta. *Hasidismi*, Itä-Euroopassa n 1750 syntynyt juutalainen liike, joka mm korosti tunnetta lain kustannuksella.

haskala (hebr valistus, tieto), 19. vs:n alussa alkanut Itä-Euroopan juutalainen valistus- ja reformiliike.

hasmonit, **hasmonealaiset**, esi-isänsä Hasmonin mukaan nimensä saanut → **makkabealaisten** → **dynastia**.

hautajaiset → **exsequiae**.

hebdomas (kr, lat hebdomada), seitsemän päivää, viikko.

Hebrealais-evankeliumi, ennen v 150 syntynyt juutalaiskrist → **apokryfinen** teos, joka on säilynyt vain katkelmina.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hedonismi (kr *hedone*, mielihyvä, ilo, nautinto), Aristippos Kyreneläisen perustama fil suuntaus, joka korosti mielihyvän erit arvoa. *Hedonisti*, h:n kannattaja, *hedonistinen*, h:n mukainen, Hedonistinen *paradoksi*, kahden lauseen ristiriita: 1. koska mielihyvä on ainoa hyvä, sitä tulisi aina etsiä, 2. aina kun mielihyvä itse on etsinnän kohteena, sitä ei löydetä.

heeros (kr *heros*), sankari, jumaloitu sankari, puolijumala, *heroismi*, sankarillisuus, sankaruus, urheus, *herooinen*, sankarillinen.

hegemonia (kr), johtaminen, johtoasema (yhden valtion valtioiden liitossa, ryhmän t yhteiskuntaluokan muiden suhteen). *Hegemonikon*, arvovaltainen prinssiippi, sielun auktoritatiivinen osa (järki).

Heidelbergin katekismus (saks Heidelberger Katechismus), 1563 valmistunut laajalle levinnyt ref tunnustuskirja, osa Pfalzin kirkkojärjestystä.

heimarmene (kr), osa, kohtalo.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hekatombi (kr hekatombe), sadan härän uhraaminen (muinaisessa Kreikassa), suuri uhri.

heksameron (kr hexameros), kuuden päivän luomistyö.

heksagrammi (kr hex, kuusi, gramma, piirto, kirjain), kuusisakarainen tähti, Daavidin tähti.

Heksateukki (kr hexateukhos, kuusikirjainen), VT:n kuusi ensimmäistä kirjaa (→ **Pentateukki** sekä Jos).

heksis → **habitus**.

helios (kr), aurinko. *Heliolatria*, auringonpalvonta, *heliosentrinen*, aurinkokeskinen.

helleeni (kr hellen), (muinainen) kreikkalainen (henkilö), helleeninen (muinais)kreikkalainen, *helleenistää*, tehdä helleeniseksi, *helleenistyä*, tulla helleeniseksi.

hellenismi (kr hellen, kreikkalainen), se kreikkalaisen kulttuurin vaihe, joka ulottui Aleksanteri Suuresta keisari Augustuksen aikaan. *Hellenistinen*, h:n mukainen, *hellenisti*, kreikkaa puhuva juutalainen, kristinuskoon kääntynyt

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

kreikkaa puhuva juutalainen, *hellenististä*, tehdä hellenistiseksi, *hellenististä*, tulla hellenistiseksi.

helluntai → pentekoste.

helveti → gehenna, → infernum.

hen kai pan (kr), yksi ja kaikki, kaikkyykseys.

henki → spiritus.

henologinen todistus → Jumala-todistukset.

henosis (kr), yhtyminen, yhtymys, yhteys, henoosi, lat → unio. *H hypostatike* eli *h kath' hypostasin*, hypostaattinen henoosi, yhtymys, lat → *unio personalis*, persoonallinen yhtymys, unio.

henoteismi (kr heis, yksi, theos, jumala), yhden jumalan palvonta toisia kieltämättä (Max Müllerin käyttöön ottama termi), → monolatria.

Henotikon (kr ykseyttä palveleva), keisari Zenonin 482 julkaisema edikti, jolla hän yritti (turhaan) välittää → monofysiittien ja oikeauskoisten kesken.

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

heortologia (kr heorte, juhla, logos, oppi), oppi kirkoll juhlista. *Heortologion*, lat *heortologium*, juhlakalenteri.

heresia (kr hairesis, valinta, lat haeresis), harhaoppi, harhaoppisuus, lahko, jonkin uskontotuuden itsepintainen kieltäminen (CIC Can 1325), *hereetikko* (→ **haereticus**), harhaoppinen henkilö, *hereettinen*, harhaoppinen, *heresiarkki*, h:n johtaja, *heresiologi*, lahkojen tuntija, tutkija. Vrt → **apostasia**, → **skisma**.

hermeettiset kirjoitukset, joukko kr, lat ja arab → **gnostilaisia** kirjoituksia (n 100-250 jKr), jotka ovat Hermes Trismegistoksen (kr Kolmesti suurin Hermes eli egyptil jumala Thot) ilmoitusta.

hermeneutiikka (kr hermeneutike, nim tekhne), tulkinta- t selitystaito, tulkintamenetelmä, tiede, joka selvittelee tulkinnan periaatteita. *Hermeneutti*, selittäjä, tulkitsija, tulkki, *hermeneuttinen*, hermeneutiikkaan kuuluva, selittävä.

herodilaiset (kr herodianoii), Herodeksen kuningassuvun kannattajat (UT).

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hesykasmi (kr hesykhia, lepo, hiljaisuus), ort askeettisen mystiikan virtaus, joka vetoaa Symeon Uusteologin (k 1022) opetukseen. *Hesykasti*, h:n kannattaja, *hesykastinen*, h:n mukainen.

heterodoksia (kr heterodoxia), toisin ajatteleminen, eriuskoisuus, harhaoppisuus. *Heterodoksi*, toisin ajatteleva, eriuskoinen, harhaoppinen (henkilö), *heterodoksinen*, h:n mukainen, eriuskoinen. Vastak → **ortodoksia**, vrt → **alldoksia**, → **heresia**.

heterogeeninen (kr heterogenes, erisyntyinen, erilainen), sekakoosteinen, epäyhtenäinen. Vastak → **homogeeninen**.

heteronomia (kr heteros, toinen, nomos, laki), vieraslakiuus, saks Fremdgesetzlichkeit, toisen laista riippuvuus, vastak → **autonomia**. *Heteronominen*, vieraslakinen, vieraan t toisen vallasta riippuva, vastak → **autonominen**.

heuristiikka (kr heuriskein, löytää, keksiä), keksimistaito, oppi tiedon saavuttamisen menetelmistä. *Heuristinen*, löytämään, keksimään johtava, *heuristinen menettely*, jonkin

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

tiedon alueen esittely kuvaamalla, miten tämä tieto on saavutettu.

Hexapla (kr kuusinkertainen), Origeneen raamattuteos, joka käsitti VT:n alkutekstin ja käännöksiä kuudella rinnakkaisella palstalla.

hexis → **habitus**.

hic et nunc (lat), tässä ja nyt.

hierarkia (kr hierarkhia), kirkoll arvojärjestys, papiston kokonaisuus kirkoll vallan hoitajana. *Hierarchia angelica* eli *angelorum* – *hierarchia humana* eli *hominum*, enkelien h – ihmisten h, *hierarchia caelestis*, taivaallinen (eli enkelien) h, *hierarchia ecclesiastica* – *hierarchia veteris testamenti*, kirkollinen h – VT:n h, *hierarchia veritatum*, totuuksien h (niiden läheisyys dogman keskukseen), *hierarkki*, kirkollinen johtaja, huomattava h:n edustaja, kirkkoruhtinas, *hierarkkinen*, hierarkiaa koskeva, sen mukainen.

hiereus (kr), pappi. *Hieraattinen*, papillinen, *hieroduuli*, temppeiorja, -orjatar, *hieroglyfi*, muinaisegyptiläinen ku-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

vakirjoitusmerkki, *hierokratia*, pappisvalta, *hierokraatti*, pappisvallan kannattaja, *hierokraattinen*, pappisvaltainen, *hierologia*, pyhä kieli, jonkin kansan usk tietous, *hieroman-tia*, eläinuhreista ennustaminen, *hieromonakhos*, (ort) pap-pismunkki, *hieroskopia*, eläinuhrien sisälmyksistä ennusta-minen, *hierurgia*, palvonta, jumalanpalvelus, uhri.

High Church (engl), korkeakirkollisuus eli → **anglokatoli-suus**, → **ritualismi**, → **traktarianismi** (näillä termeillä on eri yhteyksissä omat merkitysvivahteensa), aitoa kat traditiota tähdentävä suuntaus anglikaanisessa kirkossa. Vrt → **Broad Church**, → **Low Church**.

hiippa → **infula**, → **mitra**.

hilasterion (kr), armoistuin, → **propitiatorium** (esim Hbr 9: 5).

historiallis-kriittinen tutkimus, tieteellinen tutkimus, joka tarkastelee Raamattua historiallisena kokonaisuutena käyttäen ja soveltaen niitä metodeja, joita on kehitetty fi-lologiassa ja kirjallisuus- ja historiatieteessä.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

historianfilosofia, Voltairelta peräisin oleva termi, historian fil tarkastelu, historiaa tulkitseva ja arvioiva tarkastelu, historian luonteen ja itse historiallisuuden selvittely. *Teol h* eli *historianteologia*, jonka malleja on jo Raamatussa, tarkastelee historiaa teol näkökulmasta.

Historie, *historisch* → **Geschichte**.

historismi (kr historia, kertomus, historia), 1. käsitystapa, joka pyrkii ymmärtämään kaikkea lähinnä vain historiasta käsin, 2. sellainen neutraali menneisyyden tutkimus, joka kieltäytyy arvostamasta ilmiöitä ja tarkastelemasta niiden merkitystä nykyisyydelle (osaksi poleeminen termin käyttö), 3. yl katsomustapa, jossa nykyisyyden kysymykset väistyvät menneisyyden tieltä, 4. yl ajattelutapa ja kulttuurin ilmapiiiri, missä kaikki on historiallistunut, joutunut muuttavan kehityksen virtaan.

hlystit (ven ruuskijat), n 1650 syntynyt ven lahko.

holismi (kr holos, koko, kokonainen), 1. kokonaisvaltaisuus, kokonaisvaltaisuusoppi, 2. fil suuntaus, jota edustavat eri

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

tavoin mm J.C. Smuts, J.S. Haldane ja Adolf Meyer-Abich ja jota Amerikassa vastaa → **emergentiä** → **evoluutiota** opettava fil; toisin kuin → **monismi** ja → **pluralismi** h katsoo, että kaikki todellisuuden piirit muodostavat yhden aidon kokonaisuuden, jossa on eri asteita. *Holisti*, h:n kannattaja, *holistinen*, h:n mukainen.

holokausti (kr holokaustos, kokonaan poltettu), kokonaan poltettava uhri, polttouhri, erit tulipalon aiheuttama suuri ihmishenkiä vaativa onnettomuus.

homagium (lat homo, ihminen), ransk hommage, vasallin vala, kunnianosoitus läänitysherralle, papin kunnianosoitus uudelle piispalle.

homilia (kr yhdessäolo, seura, luento), saarna, tekstiä tulkitseva puhe. *Homiliarium*, homilaari(o), ka saarnakokoelma, joka on järjestetty kirkoll kalenterin mukaisesti. *Homiletiikka*, saarnaoppi, *homileettinen*, saarnaopillinen.

hominisaatio (lat homo, ihminen), ihmisen kehittyminen ihmiseksi, ihmiseksi tuleminen, ihmistyminen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

homo (lat), ihminen, kr → **anthropos**. *H animalis* – *h spiritualis*, aisti-ihminen – henkinen ihminen, *h apparens* – *h verus*, näennäinen ihminen – todellinen ihminen, *h bestialis*, eläimellinen ihminen, *h caelestis* – *h terrenus*, taivaallinen (taivasmielinen) ihminen – maallinen ihminen, *h carnalis*, lihallinen ihminen, *h cholericus* – *h phlegmaticus*, koleerinen ihminen – flegmaattinen ihminen, *h exterior* – *h interior*, ulkonainen ihminen – sisäinen ihminen, *h faber*, ihminen rakentaja, *h fidelis* – *h infidelis*, uskova ihminen – epäuskoinen ihminen, *h idealis*, esikuvallinen ihminen, *h ludens*, leikkivä ihminen, *h novus*, »uusi ihminen», nousukas, *h oeconomicus*, taloudellinen (ekonomisten näkökohtien mukaan elävä) ihminen, *h vulgaris*, rahvaan ihminen, *h saeculi*, maailman (maallismielinen) ihminen, *h silvestris*, metsäihminen (metsissä asuva), *h solitarius*, yksinään elävä ihminen.

homogeeninen (kr *homogenes*, samasyntyinen, samanlainen), tasakoosteinen, -laatuinen, -rakenteinen. *Homogee-*

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

nistaa, homogoida, homogenisoida, tehdä homogeeniseksi, tasaistaa. Vastak → **heterogeeninen**.

homoios (kr), kaltainen. *Homoiolaisuus* ja *homoiolaiset* opettivat, että Poika on Isän kaltainen. Vastak → **anhomoios**. Vrt → **homoousios**.

homoiosis (kr), kaltaisuus, homoioosi, lat → **similitudo**. »Kuva ja kaltaisuus» (Gn 1: 26) → **eikon**.

homoiousios (kr), homoiuusinen, olemukseltaan (kr → **ousia**) samankaltainen (→ **homoios**). *Homoiusiolaisuus*, vanhan kirkon aikana hylätty käsitystapa, jonka mukaan Poika on olemukseltaan Isän kaltainen eli h. Vrt → **homoousios**.

homologia (kr), sopimus, suostumus, uskontunnustus (*homologia pisteos*), *homologinen*, yhdenmukainen, yksimielinen, sovittu.

homologoumena (kr), tunnustetut, hyväksytyt, ne UT:n kirjat, joiden katsottiin yksimielisesti kuuluvan → **kaanoniin**. Vastak → **antilegomena**.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

homonymia (kr), samanimisyys, sanojen äänneasun yhtäläisyys, *homonyymi*, samoin ääntyvä mutta erimerkityksinen sana (esim »kalkki», joka merkitsee sekä kalsiumoksidia että ehtoollismaljaa), *homonyyminen*, toisen kanssa samoin ääntyvä sana. Vrt → **antonymia**, → **synonymia**.

homoousios (kr), homouusinen, samaolemuksellinen (lat → **consubstantialis**). Vanhan kirkon → **kristologisissa** kiistoissa *homousiolaisuuden* oppi, minkä kirkko hyväksyi 325 Nikai-an → **ekumeenisessa** konsiilissa ja minkä mukaan Poika on samaa (kr homos) olemusta (kr ousia) kuin Isä eli sama- t yksiolemuksellinen Isän kanssa. Vrt → **homoios**, → **anhomoios**.

homo sum, humani nihil a me alienum puto (lat), olen ihminen, enkä pidä mitään inhimillistä itselleni vieraana, Terentiuksen (k 159 eKr) lausuma.

homunculus (lat pieni ihminen, ihmisparka), keinotekoinen ihminen (Goethe, Faust II).

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hoosianna (hepr hoshi'ana, auttaos), rukous Jumalalle (esim Ps 118: 25), tervehdyshuuto Jeesukselle hänen saapuessaan Jerusalemiin (esim Mk 11: 9).

hora (kr, lat, tunti, hetki), kanoninen hetki, hetkipalvelus, hetkirukous, rukoushetki, hoora, joita on vuorokaudessa ollut 8: → **matutinum**, → **laudes**, → **prima**, → **tertia**, → **sexta**, → **nona**, → **vesper**, → **completorium**. Matutinum, laudes ja vesper ovat isot h:t, muut ovat pieniä. *H mortis*, kuoleman hetki. *Horologion*, hetkirukouksia koskeva ort lit kirja.

hospitaali (lat hospitalis, vieraanvarainen), ka sairaala. *Hospitaliitta*, hospitaali palveluun omistautuneen luostariyhteisön jäsen.

hostia (lat uhrieläin, teurasuhri), lännessä happamaton, idässä hapan puhtaasta vehnäjauhosta ja vedestä valmistettu ehtoollisleipä. H-nimitystä käytetään myös konsekraation jälkeen.

hugenotit (ransk huguenots), ransk protestantit (n 1560 alkaen).

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

humaani(nen) (lat humanus), inhimillinen, ihmisystävällinen, sivistynyt. *Humaanistaa, humanisoida*, tehdä humaniksi, inhimillistää. *Humanisaatio*, inhimillistäminen, humaniseksi tekeminen. *Humaniteetti*, humanisuus, ihmisyy, ihmisellisyys, inhimillisyys, vrt → **animaliteetti**.

Humanae vitae (lat inhimillisen elämän), paavi Plus VI:n → **ensyklika** (29.7.1968), jossa kiellettiin ehkäisyvälineiden käyttö syntyvyyden rajoittamisessa.

Humani generis (lat ihmissuvun), Plus XII:n 12.8.1950 päivätty → **ensyklika**, jossa arvosteltiin »vääriä käsityksiä, jotka uhkaavat kaivaa maata katolisen opin perustan alta».

humanismi (lat humanus, inhimillinen), → **renessanssin** ja → **reformaation** rinnalla kolmas suuri länsieurooppalainen virtaus, joka esiintyi keskiajan lopulla ja samalla avasi uuden ajan. H, joka korosti ihmistä ja ihmisyyttä, sai virikkeen Rooman ja Kreikan klassisesta kirjallisuudesta, jonka uutta löytymistä se edisti. Myöhemmin ovat erilaiset ihmistä ja ihmisyyttä tähdentävät liikkeet ja käsitystavat

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

käyttäneet h:n nimeä. *Humanisti*, h:n kannattaja, vanhojen kielten tuntija, humanistisia aineita opiskeleva t tutkiva henkilö. *Humanistinen*, h:n mukainen, kieliä, filosofiaa, historiaa koskeva.

humanum (lat) inhimillinen, se, joka ihmisessä on ihmisellistä, ihmisyyys, inhimillisyyys.

humilitas (lat), humiliteetti, nöyryys, vastak → **superbia**. *Tota Christiana religio humilitas est*, koko krist uskonto on nöyryyttä, Augustinus.

husilaiset, Jan Husin (k 1415) kannattajat.

hydroparastatai → **aquarii**.

hylemorfismi, **hylomorfismi** (kr hyle, aine, lat materia, morfe, muoto, lat forma), Aristoteleen esittämä ja erit skolastiikan kehittämä käsitys, jonka mukaan kaikki kappaleet koostuvat → **materiasta** ja → formasta.

hylismi (kr hyle, aine), käsitys, että aine on varsinainen todellisuus, syn → **materialismi**. *Hylisti*, h:n edustaja, *hylistinen*, h:n mukainen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hylotsoismi (kr hyle, aine, zoe, elämä), käsitys, että kaikki aine on elollista, että aine ja elämä ovat erottamattomat t että »materiaa ei milloinkaan ole olemassa ilman henkeä eikä henkeä ilman materiaa» (Goethe). Termin h otti käyttöön Ralph Cudworth (k 1688). H:n edustajia eli *hylotsoisteja* ovat olleet mm joonialaiset luonnonfilosofit, G. Bruno ja Diderot. *Hylotsoistinen*, h:n mukainen.

hymni (kr hymnos), ylistyslaulu, juhlallinen lit laulu, virsi. Hymnarium (lat), hymnaari(o), virsikirja, hymnologia, virsitutkimus, hymnologi, virsien tutkija, hymnologinen, virsitutkimukseen liittyvä.

hyperbola (kr hyperbole), liioittelu, *hyperbolinen*, liioitteleva.

hyperduulia (kr hyper, yli, douleia, orjuus), neitsyt Marialle kuuluva kultillinen kunnioitus, astetta korkeampi kuin → **duulia** ja vähempi kuin → **latria**.

hyperfyysinen (kr hyper, yli, fysis, luonto), yliluonnollinen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hypnopsykiitit (kr hypnopsykhitai), sen vanhan kirkon aikaisen käsityksen kannattajat, minkä mukaan sielu nukkuu kuoleman ja ylösnousemuksen välillä, vrt → **thnetopsykiitit**.

hypodiakoni (kr hypodiakon, hypodiakonos), alidiakoni, subdiakoni (lat subdiaconus).

hypogeion, hypogaion (kr), maanalainen huone, kammio.

hypokeimenon → **substraatti**.

hypostaasi (kr hypostasis, alle pantu, perusta eli lat fundamentum, todellisuus, essenssi, substanssi, persoona), moniselitteinen, eri aikoina ja eri yhteyksissä eri merkitysvivah-teita saanut termi. Kolminaisuusopissa h on yksilöllinen, täydellinen itsekseen oleva → **substanssi**, ja → **persoona** on hypostasis rationalis, järjellinen hypostaasi. H:n ja luonnon (→ **natura**) suhde h on luonnon »kantaja» ja kaiken olemisen ja toiminnan perimmäinen subjekti (*principium quod*), kun taas luonto on *principium quo*, jonka kautta h on ja toimii (Ludwig Ott). *Hypostaattinen*, h:a koskeva, h:iin liittyvä, hypostaattinen → **unio**.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

hypoteesi (kr hypothesis, alle paneminen, perusta, otaksuma), edellytys, otaksuma. Tieteellinen h on sellainen tavallisesti väliaikaiseksi ajateltu selitys, joka ei ole ristiriidassa tosiasian kanssa ja joka johtaa uusiin löytöihin tai vie tutkimusta muuten eteenpäin. *Hypoteettinen*, oletettu, otaksumattu, edellytetty.

hypotyyppi (kr hypotyposis), hahmotelma, luonnos, havainnollistava sanallinen kuvaus.

hypsistaarit (kr hypsistarioi), vanhan kirkon ajan → **synkretistinen** lahko, joka palvoi Ylintä Jumalaa (kr hypsistos theos) mutta ei Isää Jumalaa.

hyve → **arete**, → **kardinaalihyveet**, → **teologiset hyveet**, virtus.

hyvitys → **satisfactio**.

hyvä → **bonum**.

hyylikko → **pneumaatikko**.

